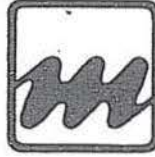

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

8

Kurucusu:
Hakkı Dursun YILDIZ

Mehmet AKALIN Armağanı

İstanbul, 1997

CENAB ŞAHABEDDİN'İN AŞK FELSEFESİ

HASAN AKAY*

*Rûhun bütün zemîni, bütün âsümânıyım
Bir ma'bed-i müebbedin tercümânıyım*

Cenab Şahabeddin

Aşk ve şiir yapışık ikizler gibi telakki edilince, hayatın ve sanatın yorumlanması da bununla paralellik arzedecektir. Aşk ile şiirin hayâtî birlik-teliğini keşfeden ve kendinden önce gelenlerin bu vadideki zevk iklimini hakkıyla idrak ve terennüm eden Yahya Kemal, manzumelerinden de yararlanmakla birlikte daha ziyade aşk ameliyatı gerçekleştiriyormuşçasına kaleme alınmış teşrîhî mahiyetteki makalelerine dayanarak aşk felsefesini tespit etmeye çalışacağımız doktor-şair Cenab Şahabeddin'in de içinde şûhâne gülümsediği bir kâinâtı bütün bir varoluş serüveni halinde dört mısralık bir çerçeveye sığdırmıştır:

*Eslâf kapıldıkça güzelden güzele
Fer vermiş o neşveyle gazelden gazele
Sönmez seher-î haşre kadar şi'r-i kadîm
Bir meş'aledir devredilir elden ele¹*

Kadîm şiirin mahşer gününe yani kıyamete kadar sönmeyecek bir

* Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Yahya Kemal, adeta gazellerin göz nurunu her güzelda başka türlü görünen ve aşkı teshir eden güzelliğe bağlamakta ve bu derin tecrübesini şiirleştirmektedir; bu hususta yalnız da değildir. Fuzûlî, Leylâ ile Mecnun'a yazdığı "dîbace" ile; Cenab, kurduğu şiir estetiği ile bu idrakin menziline girmektedir. Yahya Kemal'in bu rubâisi için bkz. *Rubâiler*, İstanbul 1963, s. 11.

meş'ale gibi elden ele kesintisiz bir coşku içinde devredilebilmesi için aynı zamanda hem aşk hem de şiir birlikte varolmalıdır ve aslında böyle olması da kaçınılmaz bir durumdur. Böyle ölümsüz bir meş'alenin ölümsüzlüğe talip atletleri ise âşıklardan daha ziyade şairler olacaktır. Çünkü şiirin canlandırıcılığı ve Cenab'ın ifadesiyle "telkîh"i olmazsa², başka bir deyişle aşk şiirle aşılalmazsa ölmeye mahkumdur. Burada aklımıza, büyük şairler aynı zamanda büyük âşıklar mıdır ya da büyük âşıklar aynı zamanda büyük şairler midir acaba gibi anlamlı bir soru gelebilir; gelmelidir. O takdirde bunun cevabını yine şairlerden ya da âşıklardan almak daha doğru olacaktır. Bizim de yapmak istediğimiz, Türk Şiir tarihi içinde olduğu kadar Don Juan'lar³ içinde de belli bir şöhrete sahip bu doktor-şairimizin dimağını ve kalbini okuyucunun gözleri önüne sermeye çalışmaktır.

Burada, aşk deyince birçok sanatkârın "kendi gönlünce" işlediği büyük "gerçek"i kastediyoruz: Bu gerçeğe yeni boyutlar kazandıranların, onu farklı bir bakışla teşrih masasına yatıranların katkılarını aynı daire içinde mütalaa ediyoruz. "Aşk imiş her ne var âlemde/İlim bir kıl ü kâl imiş ancak" diyen Fuzûlî'nin, *Hüsn ü Aşk* sahibi Şeyh Galib'in ve bu büyük ruhlarla akrabâ şahsiyetlerin aşk iklimini terennümleri kadar, *Romeo ve Juliet*'i ibdâ eden Shakespeare'in, aşkla mest gün süren Petrarka'nın, aşk acısıyla bedbaht olan Musset'nin sanat nağmeleri vb. de bu ebedî "gerçek" in ufuklarına dahildir. Cenab Şahabeddin'in aşk felsefesini de -müteakip satırlarda görüleceği üzere- bu ufuk açıcılar serisi içinde görüyoruz. Bununla beraber belirtmek gerekir ki, doktor-şair Cenab Şahabeddin, -adı geçen sanatkarların fikirleriyle yer yer benzerlikler taşımakla birlikte- şiir ve nesir sahasında yaptığı birçok yenilik ile öncülük ettiği Servet-i Fünûn neslinin "aşk" idrâkine mensuptur.

Fuzûlî'nin derin bir iştiyakla aşk-ilem karşıtlığı içinde tesis ederek billurlaştırdığı aşk idrakini, Cenab, manzume ve nesirlerinde aşk-şiir karşıtlığıyla ve büyük ölçüde Hâmid'in ve Shakespeare'in "eser"i üzerinde çalışırken kurmayı başardığı yeni bir "birlik" içinde göstermeye çalışır.

² Cenab Şahabeddin, *Vilyem Şekspiyer*, İstanbul 1931, s. 18.

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yakup kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara 1969, s. 276-277; Cenab Şahabeddin, "Don Juan", *Peyâm-Sabah*, nr. 667-11097, 11 Teşrin-i Evvel 1336-1920; nr. 670-11100, 14 Teşrin-i Evvel 1336-1920; H. Akay, "Mürşid-i Aşk'ı Arayan Bir Don Juan-Derviş", *İlim ve Sanat*, Mart-Nisan 1989, sayı :24, s. 64-69.

Aşk'ı adeta teşrih masasına yatırmış ve bundan bir neticeye varmıştır: Aşk şiirsiz olamaz, şiir de aşksız. Bu teşhiste, aşkın dışında hiçbir şeye mutlak anlamda itibar etmeyen anlayıştan ziyade Batılı bir anlayışın izdüşümü görülmektedir: Cenab'ın gözleri, kalbi -zaman zaman- Osmanlı hissiyatının mahsulü gibi görünse de, görüş biçimi itibariyle daima Garplı bir edâya sahiptir.

Bu bakımdan onun aşk felsefesini aşk-ilim karşıtlığında değil, "şair" ve "âşık" kavram-kelimelerinin farklı telakkisinde aramak mecburiyeti doğmaktadır. Başka bir ifadeyle aradaki fark, gerçekten Şarklı olan ve kendini o dünyanın mensubu olarak gören bir şair (Fuzûlî) ile kendisini ara sıra Şarklı (medeniyet anlayışını benimsememekle beraber Osmanlı) hisseden, fakat düşünce ve yaşama tarzı bakımından Garplı olmakla müf-tehir bir şair (Cenab)'in hayatı-sanatı-hilkati ve aşkı yorumlayışındaki farktan ibarettir. Gerçi ikisi de "hayatın mebdei aşktır" fikrine sahiptir, fakat macerada farklılık var;yollar ayrı. Fuzûlî, *Leylâ ile Mecnun*'un mensur mukaddime(dîbâce)sine başlarken:

*Ey neş'et-i hüsni aşka te'sir kılan
Aşkıyla binâ-yı kevnî ta'mir kılan⁴*

şeklinde hitap ediyor, güzellikle aşkı -moda tabiriyle-'platonik' telakki ile izah etmenin güçlüğünden ve bu konudaki kusur ve cür'etinden dolayı özür diliyor. Bu Cenab'inkinden tamamıyla farklı bir idrakin ürünüdür, ancak aynı şairin "Aşk içre olan karar bulmaz" (Fuzuli) mısrasında Cenab'ın Don Juanlığı ile sanıldığından daha yakın bir bağ vardır. Hemen belirtelim ki burada maksadımız iki şair arasında bir mukayese yapmak değildir, bir çerçeve oluşturmaktır sadece. Yoksa Cenab, hem Divan Şiirini, meselâ Fuzûlî'nin, Nedîm'in, Şeyh Gâlib'in, Kadı Burhaneddin'in, Abdülhak Hâmid'in eser'ini iyi bilen, hem de devrindeki Batılı sanatkarları nesil arkadaşlarına nispetle çok daha iyi tanıyan bir şairdir. Bu bakımdan yapılacak bir mukayesenin candamarını, Fuzûlî'nin hem âşık hem şâir, Cenab'ın ise "âşık olduğundan ziyade şâir" oluşu teşkil eder kanaatindeyiz. Onun

⁴ Fuzûlî, "Dîbâce", *Leylâ ile Mecnun*, haz. Necmettin Halil Onan, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 1. Bu arada belirtelim ki Cenab, bir yazısında (" Kadı Burhaneddin'in Hayatı ve Sanatı", *Divân-ı Kadı Burhâneddin* (Naşiri: Fredfield Godsel), İstanbul 1338/1922) *Leylâ ile Mecnun*'u da tıpkı Fuzûlî gibi birer şair saymaktadır.

temâşâ şiirlerini (Temâşâ-yı Leyâl, Temâşâ-yı Hazân gibi) tahlil etmek⁵, *Evrâk-ı Eyyâm*'ına bakmak bile, Cenab'ın -doktorluk mesleğinin de bâriz tesiri ile- ulaştığı idrak merhalesini göstermeye kâfi gelir. Biz burada, ancak "medeniyetin yücelttiğine inandığı aşk"a inanan bir sanatkardan sözediyoruz: Cenab'ın aşkı bu anlamda -insana, hayata, sanata, medeniyete, dine ve tasavvufa kendince bakışının ürünü olan "Don Juan"ı ve "Derviş"i gibi- "medenî"dir⁶

Modern bir Don Juan-Derviş olarak gördüğümüz Cenab Şahabeddin, Şeyh Vasfi, Muallim Naci, hatta Recaizâde ve Abdülhak Hâmid gibi şahsiyetlerin eserlerini tanzir ve taklit ederek neşir sahasına çıkmıştır. Bu çıkışın temelinde -farkında olunsun olunmasın- aşk vardır: İlk gençliğinden itibaren her gördüğü iyi şeyi alıp kendine mâletmekte tereddüt etmeyen bir karaktere sahip olan Cenab'ın ilk şiiri 3 Kanun-ı Evvel 1885 tarihli Saadet gazetesinde neşredilmiş olan bir gazeldir. Şafak risalesinde çıkan "perestiş" redifli bir gazele nazîre yazarak bunu gönderiyor, neşretmiyorlar. Şairin âdeta hayatı boyunca takip edeceği yol dürülmüş de bu gazelin matlama sığımış gibidir:

*Etmekte cihan halkı çelîpâyâ perestîş,
Etmeyiz mi gönül, bu büt-i tersâyâ perestîş?*⁷

⁵ Sevgilisini bilhassa akşam vakitlerinde temâşâyâ davet ederek başlayan bu şiirlerde derin bir müşahede gücü vardır. Cenab, temaşa ve tasvir temrinlerini daha çocukluğunda yapmaya başlamıştır bkz. Cenab Şahabeddin, "Kitapların Arasında", *Peyâm-Sabah*, nr. 716-1146, 2 Kânun-ı Evvel 1336-1920. Bu şiirlerin ve diğerlerinin stilistik tahlili için bkz. H. Akay, *Cenab Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma* (Basılmamış doktora tezi), 1989, s. 221-533.

⁶ Cenab Şahabeddin, bazı yazılarında, nesildaşları arasında pek rastlanmayan bir yeni bir tasavvuftan yeni bir insan tipinden söz etmektedir: Medenî insan tipi (Bu hususta bir fikir vermesi bakımından şu yazılara bakılabilir: "Yeni Bir Tasavvuf (1-2-3-4)", *Peyâm-Sabah*, nr. 1349 (11779), 7 Eylül 1338/1922 ; nr. 1353 (11783), 11 Eylül 1338/1922; nr. 11790, 18 Eylül 1338/1922; nr. 11799, 28 Eylül 1338/1922 ; "Hürriyet, İrfan, Medeniyet", *Sabah*, nr. 11837, 6 Teşrin-i Sâni 1338/1922; "Medeniyetin Ölçüsü", *Yolların Sesi*, sayı: 4, 9-11-1932; "Mevkib-i Medeniyet", *Evrâk-ı Eyyâm*, 1331/1915, s. 215-218). Ancak Cenab bunu günümüzde kullanılan "medenî" kavram-kelimesinden çok farklı bir bağlamda kullanıyor. Onun bilhassa Hâmid'in eserini tahlilinde bu bakışın izi görülmektedir. Aslında Cenab, kendi eserini ve görüşünü anlatmak için Hâmid'i vesile kılmıştır. Bu konuda bir çalışma yaptığımızı belirtelim.

⁷ Süs, nr. 23, 17 Teşrin-i sani 1339; Mehmet Kaplan vdğr., *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, İstanbul 1984, s. 49. Bu kitaptan yapılan nakillerde CŞBŞ kısaltması kullanılacaktır.

Cenab'ın şiir sahasındaki son neşri de, bu matlan mahiyet bakımından maktai gibidir ve büyük yekûn tutan manzumeleri arasında geleceğe kalacak nadir eserlerinden biridir. Onun şaheserlerinden biri olarak sayabileceğimiz *Senin İçin*⁸ adlı aşk şiirindeki "sen" aşkın olduğu kadar şiirin de mümessilidir:

*Sesin işler gibi bir şûh kanat gamlarına
Seni dinlerken olur kalbim uçan kuşlara eş,*

Cenab, gerçekten de ne kadar değişiklik arzederse etsin aşk hissini ömrünün sonuna kadar ilk şiirlerindeki mahiyetini kaybetmeksizin sürdürmüş, daima onu terennüm etmiştir. Şiirleriyle beraber nesirleri bu görüşün en kuvvetli delilini meydana getirirler. Nesil arkadaşlarının tanıklıkları da aynı merkezdedir⁹. Onun şiiri, aşk ve sevda nağmeleriyle, muhabbet bûseleriyle insanı kendinden geçiren bir saadet ve mestlik âleminin -aşk, şiir, musikî, sanat ve güzellik idrakinin içiçe olduğu- hârikulâde manzaralarıyla doludur. Hatta denilebilir ki Cenab'ın aşk anlayışı, her şeyden çok yaşadığı devrin birçok sanatkârını hayal kırıklığına uğratan ve bu kırıklıkların kalpte açtığı yaraların da tesiriyle "sevgili-peri-hüsn" karışımı bir soyut varlık kimliğinde ortaya çıkan sevgililerin değiştirilmesiyle tatmin elde etmeye çalışan ruhların ortak mahsulüdür. Bu aşkta evlilik fikrinden çok "serap, hayal ve mâcerâ"dan mülhem bir düşünce damarı vardır; yalnız bu, ilkençlik yıllarının kaçınılmaz aşk mâcerâsı ile değil, bir tür mâcerâ aşkı ile açıklanabilir. Cenab, hayatı boyunca bir tür Don Juanlık olarak yorumlayabileceğimiz soyut ve ölümsüz bir güzellik ardında koşmayı bir sanat ibadeti haline getirmiş ve yaşamıştır.

Cenab Şahabeddin'in hayat ve sanat felsefesine göre, hayatın etrafında kuvvetli bir sanat hâlesi örgülemeye muktedir güç kaynağı aşktır. Bütün güzel eserler, aşk ve faziletin ürünüdür. Aşka bîgâne kalan bir sanat dâhîsi gösteremezsiniz. Aşkı kaldırırsanız "âlem-i nefâis" tamamıyla boşalır. Aşk nağmelerinin kesilmemesi gerekir o yüzden. Çünkü ilerlemenin bütün meyveleri, "tarih ile fen, felsefe, sanat , şiir, musikî ve medeniyet

⁸ CŞBŞ, s. 306; *Servet-i Fünûn*, nr. 1502, 28 Mayıs 1341/1925.

⁹ Bu konuda bkz. Rüşen Eşref Üneydin, *Diyorlar Ki* (haz. Şemsettin Kütlü), İstanbul 1972; Sadettin Nüzhet Ergun, *Cenab Şahabeddin: Hayatı ve Seçme Şiirler*, İstanbul 1934.

aşkın eseri"dir¹⁰. "Şiir, hayal ve aşk" daima beraber olmalıdır. Krallık ve saltanat yalnız şiir ve aşkın müşterek tahtında düşünülebilir ve hayâl ölümsüz bir sevgilidir¹¹. Cenab'ın ilk şiirlerinden olan Riyâh-ı Mesâ'da geçen itirafı ile son şiirlerinden Terâne-i Garâm'daki¹² ısrarı bu fikrinin iki uç noktasını geniş bir zaman aralığından tespit etmektedir. Şair, kendinden önce geçen bütün âşıkların ümitsizliklerini, "aşkın şafağı"ndaki kararsızlıklarını teneffüs eden akşam rüzgarının kararsız esişinde âdetâ görür gibidir:

*Aşkın eyyâm-ı nev-bahârında
Titretir kalbi bir hirâs-ı iftirâk:
O mudur bizdeki bu istiğrâk?*

*Akşamın bâd-ı bî-karârında
Bütün evvel sevenlerin ye'si
Söylüyor bî-karârî-i hissi...¹³*

Her an değişen rüzgarın kararsızlığında, sanki dipsiz bir saydamlığın hemen her yanında kendisini gösteren âşıkâne tavrı sürülerinin üstüste yüz göstermesi gibi, büyük bir aşk korosunun hâleti ruhiyesi tecelli etmektedir. Şair, değişimin ve kararsızlığın şeffaf delili sayılabilecek bir varlık sayesinde, sebatsızlıktan ibaret görülen bir seyyaliyetin yarattığı şiir-(nağme)-aşk idrakini musiki aracılığıyla duyurmak arzusundadır. Onun bu idrak tarzı, aklının ve kalbinin iki ayrı uç oluşturan hattına hâkim bir noktada hayalgücünden ziyade zekâyâ dayanan ve farklı ruh durumlarına karşılık gelen hissî ve fikrî duruşlarında netlik kazanmaktadır. Cenab'ın zıt kavramlar hakkındaki değerlendirmelerinde de (devrinin büyük müceddidi olarak gördüğü Hâmid gibi, ancak şair dimağlara lezzet veren his ve fikir cilvelerini göstermeyi maharet saydığı , meselâ gam-neşe, ışık-gölge, îman-inkâr, hakikat-hayal, gerçek-yalan ya da serap gibi kavramlara bağlanabilecek tahlillerinde) bunu müşahede etmek mümkündür¹⁴.

¹⁰ Cenab Şahabeddin, "Tezyîn-i Belde", *Evrâk-ı Eyyâm*, İstanbul 1331/1915, s. 221-222; *Peyâm-Sabah*, nr. 1047-11477, 3 Teşrin-i sani 1337-1921; *CŞBŞ*, s. 257-258.

¹¹ Cenab Şahabeddin, "Cevabın Cevabı (İsmail Habib Bey'e)", *Güneş*, sayı: 6, 15 Mart 1927.

¹² *Mehâsin*, nr. 1, Eylül 1324-1908, s. 31-32; *CŞBŞ*, 257-258.

¹³ *CŞBŞ*, s. 203.

¹⁴ Bu hususta Cenab Şahabeddin'in şu yazılarına bakılabilir: Abdülhak Hâmid-Sahra-1, *Peyâm (Edebî İlave)*, aded :49-6, 18 Eylül 1335; Abdülhak Hamid-Hacle-, *Peyâm*

Şiir Lisanından başlığını taşıyan bir manzumesinde itiraf ettiği gibi, Cenab, herhangi bir his, heyecan, hayal veya durum üzerinde dâimî olarak durmaz, devamlı surette değişir; sevinç ve kederde sebatı bile ancak bir kusun bir dalın üstünde durduğu kadardır, onun her hareketi teldeki titreşim gibidir, her an değişmektedir¹⁵. Bu bakımdan onun eseri, sosyal sahadaki fikirlerinden tabiat unsurlarına varıncaya kadar varlıkları ve varoluşu değerlendirişinin, daha doğrusu sanatkârca aşkının, ebedî bir ma'bed olarak telakki ettiği "şiir" in lisanından kendini arzeden saydam bir vitrini gibidir. Bu şiir vitrininde düzenleyicisinin -nesil arkadaşlarınınca da her fırsatta zevkle bahsettikleri kavram ile söylersek- dehâsı, mizacı ve ruhu estetik bir hüviyetle kendini hissettirmektedir. "Tarz-ı kadîm" üzere tanzim ettiği bir manzumesinde Cenab'ın aşka bakışını tespit ediyoruz:

*Hem-his olarak çarpması bir an iki kalbin:
Arzın budur ancak bize va'dettiği lezzet!*¹⁶

Bu sözlerin hemen ardından aşkın -Baudelaire'dekine yakın tarzda-dehâ ile ilişkisi teşhis ve teşhir ediliyor.

*Aşk olmasa inmezdi yere şi'r ü terâne;
Sevmek! bu heves olmasa doğmazdı dehâet!*

Bunu, kendini önemli bir kişiymiş gibi göstermekten ileri gelen bir izah sayabileceğimiz gibi , dehâya perestîş edildiği bir edebiyat dönemi olan "Sturm ve Drang" zamanından kalma bir alışkanlık" olarak da değerlendirmek mümkündür¹⁷ . Burada gâipten gelen bir sesin, onun, insanı hayrete düşüren teşrifini haber vermesine karşılık gelen şey, hiç şüphesiz, 'aşk'tır; şiiri de musikiyi de dehâyı da doğuran "aşk". Cenab diyor ki: Büyük sanatkâr dehâsıyla sever. Meselâ, Shakespeare'in her bûsesi zekâsının bir mısraıdır. O, bir oynaşa âşık olmaktan çok aşka âşıktır¹⁸ . Cenab Şaha-

(*Edebî İlave*), aded: 51-8, 2 Teşrin-i Evvel 1335; Cenab Şahabeddin Bey'in Hitabesi, *Servet-i Fünûn*, nr. 1487-13, 12 Şubat 1340.

¹⁵ ÇŞBŞ, s. 390-391. Bu fikir Cenab'ın bazı makalalarında nüfuzlu biçimde işlenmiştir. *Riyâh-ı Leyâl* şiirini estetik açıdan bunun en bariz delili olarak gösterebiliriz.

¹⁶ ÇŞBŞ, s. 256-257.

¹⁷ Sedat Umran, "Şair Şiirini Mucize Gibi Görür"(Konusan: Muhsin Karabay), *İzlenim*, sayı: 9, Eylül 1993, s. 88-90.

¹⁸ *Vilyem Şekspiyer*, s. 20.

beddin "Maraz-ı aşk âşık olmuştum"¹⁹ dediğinde, bundan farklı bir şey söylemiş olmuyordu. O da aşka âşık olmuştu, zaten mizacı da buna müsait idi. Üstelik Fikret, H. Ziyâ ve Hâmid'den başkasına pek yakıştıramadığı "dehâet" sâhiplerinden biri idi: Dehâyı doğuran aşk mürşidini bulmuştu. Onun naklettiğimiz mısralarını da bu açıdan değerlendirmek gerekiyordu: Bunlar, "aşk için aşk"ın yorumu olduğu kadar, "sanat için sanat" anlayışının da dikkate değer bir yorumu, hatta formülü sayılmalıdır.

Cenab, aşk ile şiir arasındaki yakınlığı işleyen bir makalesinde, "aşkın ruhu şiirdir ve şiirsiz aşk ölü sayılır"²⁰ demektedir. Büyük sanatkarların zekâsı kalbinde, dehâsı aşkında yatar. Bunun bizdeki misali Abdülhak Hâmid'dir. Hâmid'in sanatının menbaı aşktır, o aşksız yapamaz. Sadece *Hacle*'sindeki mısralar değil, *Makber*'indeki mısralar bile bunun açık şahitleridir. Bu hususta onu mazur görmek ve anlamak lazımdır. Gerçekte, Cenab'ın bu tarzdaki izahlarla kendisine de pay çıkardığı sezilmektedir. Bunu anlamak için *Hacle*'ye dair yazdığı şu ifadelerle bakmak yeterlidir. Diyor ki Cenab: *Hacle*, *Makber*'in hemşiresidir. Hâmid, *Hacle*'ye koymak istediği sevinç damlasını *Makber*'in gözyaşı deryâsında bulmuştur. İkisinde de aynı tehassür var. Bu tahassür birinde hıçkırır, inler; diğesinde yaşlı gözlerle gülümser. *Makber* Fatıma Hanım'ın şiir yatağı ise *Hacle* onun üstüne konulmuş şiir demetidir. *Hacle*'yi şu mısralar çerçevesinde değerlendirmek gerekir:

*İmkân bulamaz ya hiç bu sûret
İnsan bu ya, ger olub da kısmet*

*Bir başka yüze güler isem ben
Zannetme bunu muhabbetimden*

*Bil kim sanadır o arz-ı hasret
Ondan seni istemektir elbet*

¹⁹ CŞBŞ, s. 268.

²⁰ Cenab Şahabeddin, " Kadı Burhaneddin'in Hayatı ve Sanatı", *Divân-ı Kadı Burhâneddin* (Nâşiri: Fredfield Godsel), İstanbul 1338/1922, s. 10.

*Me'lûf senin hakîkatinle
Eyler mi gönlüm mecâza rağbet?*²¹

Dikkat edilirse Cenab, âşık sanatkarların ruhunu okumakta ve dâhiyâne izahlar hususunda büyük ustalık göstermektedir. Bu izahlarda, "Bir kadından diğerine" geçen Don Juan Cenab'ın²² hisleri de kendini açığa vurmaktadır. Denilebilir ki "Hâmid'in kanı aşk ve kemiklerinin eti ve iliği şi'rdir. Şi'rinin musikisi kadın ve kafiyesi muhabbettir. "Ömrü boyunca benzersiz ve semâvî bir aşkı aramış, zaman zaman bir elmas gibi kadınları dolaşmıştır.

Büyük şair olduğu kadar büyük bir âşık olan Hâmid bu hususta her zaman ölçüyü kaçırmıştır. O, bir dâhîdir²³. Aşkları olmasaydı bu dehâ söner giderdi belki de!

Neden Cenab'ın sadece şiirinden hareketle hissiyatını keşfetmeye çalışmıyoruz da nesrini de sözkonusu ederek aşk felsefesini tespit etmeye gayret ediyoruz? Bu hususta takip ettiğimiz yolda Cenab'ın da kılavuzluk payı vardır. Cenab şöyle diyor: Sanatkârın ibdâ ettiği şeyler, her şeyden daha doğru söyleyen şahitlerdir. Bunlar sanatkarın en mahrem anlarında bile nelerin cereyan ettiğini, "iç olayların hatırası" şeklinde gösterebilir. Şiir gibi nesir de bu şahitliğin dallarından biridir. Meselâ, bu şahitlerden birine göre, "şairin aşkı" bambaşka hususiyetler taşır; çünkü aşk, şaire bütün âlemlerin üstünde bir âlem bağışlar. Şairin aşkını ancak şiiriyle ele almak gerekir. Seven şairin gözünde cihanın ve cihangirliğin hiçbir kıymeti kalmaz. Şair için bitimsiz ve sonsuz olan ancak aşkın bahşettiği cihandır. Fuzûlî ile ünlü kahramanlarının da değerlendirilmeye katıldığı bir yazıda, aşkın şiirle münâsebeti, "şair aşkı"nın cevheri sayabileceğimiz vuslat düşüncesi şu cümlelerle tespit edilmektedir:

"Şâirin aşkında bir hassa-i ibdâ'iyeye vardır: Aşk bir meşîme-i şi'r

²¹ Cenab Şahabeddin Bey'in Hitabesi, *Servet-i Fünûn*, nr. 1487-13, 12 Şubat 1340; Abdülhak Hâmid -Hacle-, *Peyâm (Edebi İlâve)*, aded: 51-8, 2 Teşrin-i Evvel 1335.

²² ÇŞBŞ, 267-268. Ayrıca Cenab'ın "Don Juan" başlığını taşıyan yazı serisine bakılabilir: *Peyâm-Sabah*, nr. 667-11097, 11 Teşrin-i Evvel 1336-1920; nr. 670-11100, 14 Teşrin-i Evvel 1336-1920; H. Akay, "Mürşid-i Aşk'ı Arayan Bir Don Juan-Derviş", *İlim ve Sanat*, Mart-Nisan 1989, sayı :24, s. 64-69.

²³ Cenab Şahabeddin, "Abdülhak Hâmid ve âsârı-2-", Abdülhak Hâmid Bey'in Ahvâl-i Rûhiyyesinden", *Tasvîr-i Efkâr*, nr. 1924, 3 Teşrin-i Sâni 1332).

olur. Seven şâir aşkı ile şiiri arasında bir tahta iclâs eder ki eğer hakikaten şâirse bu tahtgâh bir âbide-i edebiyattır. Şiirini aşka benzetmek:Seven şâir bundan başka bir gâye gözetmez ve aşkıdan bir nefîse-i edeb vücuda getirdiği dakika onun için vuslatın fevkünde bir dakika-i vuslattır. Denilebilir ki aşk, ancak şî'r ile memlû bir yürekte mâhiyyet-i necîbesini alır. Şiirsiz kalblerin aşkı âdf, hayvânî, sefil bir kırgınlıktır. Leylâ ile Mecnun hiç şüphe yok ki birer şâirdi. Fuzûlî gibi..."²⁴.

Burada Cenab'ın, âdetâ "şiir estetiği"nin, güzellik ve aşk felsefesinin şahdamarını görür gibi oluyoruz. Cenab bu sözleriyle, şiirini aşka benzetmeyi şairin gayesi olarak takdim etmekte, şairin ideal olarak ulaşabileceği son nokta olarak teşhis etmekte, şairin aşkını şiirin rahmi şaymakta, onda yaratıcı bir yetenek görmektedir. Şair, aşkıdan bir edebiyat şaheseri çıkardığı an vuslattan daha üstün bir vuslat zevki yaşar ve aşk ancak böyle bir kalbde gerçek hüviyetini bulur ve asil bir mahiyet kazanır. Gerçek bir şair için bir edebiyat anıtı sayılan tahtgâh, seven şairin aşkıyla şiiri arasında yer alır. Bu iki kanattan biri eksikse sanat vuslatı yokluğa mahkum olur. Şiirsiz kalplerin aşkı hayvanî bir kırgınlıktan başka bir şey değildir. Aşkı bu sefil durumdan kurtarıp yücelten ancak şiirdir, şiir.

Bu aynı zamanda şu demektir: Şairin aşkı da meşki de şiiriyle birlikte ele alınmalıdır. Şairin aşkı şiiridir. Nitekim Cenab'ın:

*Bir ma'bed-i müebbedin tercümânıyım*²⁵

mısranda geçen ma'bed şiir mabedinden başkası değildir. Evet, gaye şiirini aşka benzetmek, aşkın kudretini şiire kazandırabilmektir; böylelikle şiir, aşkın telkin ettiği ebediyete benzeyen bir sonsuzluğa sahip olacaktır. Çünkü herkesin bildiği anlamdaki aşk ve vuslat bir seraptan ibarettir. Cenab bu noktada bir itirafta bulunuyor:

*Serâb-ı aşka, serâb-ı vasla aldandık, inandık
O kizbin zahmi işler dilde hâlâ...*²⁶

²⁴ Cenab Şahabeddin, "Kadı Burhaneddin'in Hayatı ve Sanatı", *Divân-ı Kadı Burhâneddîn* (Naşiri: Fredfield Godsel), İstanbul 1338/1922, s. 11.

²⁵ CŞBŞ, s. 390. Ayrıca bkz. s. 274-275; *Rûbab*, nr. 41, 25 Teşrin-i Evvel 1328/7 Kasım 1912, s. 5; *Tomar*, V, s. 2, 4, 8, 35.

²⁶ CŞBŞ, s. 360.

Fakat şair, ömrünün boşa gitmediğini son aşk şiiriyle farketmiş ve birçok büyük şairde görüldüğü gibi kendisinde de bir nevi ölümsüzlüğe benzer bir değer bulunduğu düşüncesine aşkı sayesinde ulaşmıştır. Senin İçin manzumesinin son mısralarında -bilhassa son mısraında-, şiirini aşka benzetmiş olmanın huzuru içinde olan -veya görülen²⁷ şairin fikri ışılda-maktadır:

*Cebhemi varsın o solgun seneler soldursun
Yeni yıldız gibi doğdukça güzel her akşam,
Gençliğin böyle benimken kocamam, hiç kocamam
Râhum, ölsem bile ben, sen yaşayan râhumsun²⁷.*

Kadınlar Don Juan'a nispetle ne ise, Cenab'ın şiirine nispetle sevgili, aşk, hayat, sanat hatta inanç ne varsa odur. Münâcât II başlığını taşıyan manzumesinin neşredilmemiş bir nüshasında yer alan şu ifadeler önemli birer gösterge sayılabilir: "Raks-ı evzândı(*)sevdiğim her dem /Bir muhib-bemdi (***) her neşîde-i ter/Bikr-i efkâr (*) idi perestîdem /Yâr-i cânımdı (****) tâze kâfiyeler"²⁸.

Yine neşredilmemiş kısımda geçen şu ifadeler:

*Bence bir nazm (şi'r) idi avâlimde
Hilkatin kablegâh-ı ümmîdi..."*

Yahut aynı manzume içinde yer alan ve hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki Cenab'ın şiir idrakini billurlaştırın şu mısralar, aşkın şiirde yarattığı âlemin bambaşka bir âlem olduğunun şuurunda olan bir dimağın ürünüdürler:

*Câm-ı elhân içinde rindâne
İçerek nûr-ı şi'ri mest oldum;
Yaşadım şi'r içinde mestâne;
Başka her şeyi bunda boş buldum²⁹.*

²⁷ ÇŞBŞ, s. 306; *Servet-i Fünûn*, nr. 1502, 28 Mayıs 1341/1925.

²⁸ Metinde yıldızla işaretli yerlerde şu değişik ifadeler yanyana geçmektedir: *hüsni mutlakı **bir melikemdi ***bikr-i eş'âr****yâr-ı kalbimdi, nazlı yârimdi. ÇŞBŞ, s. 274, 275.

²⁹ ÇŞBŞ, s. 511.

Servet-i Fünun sanatkarlarının hemen hepsi gerçeği görüyorlar ve acımasız gerçek karşısında tahammül yerine devrin siyasi ve sosyal atmosferine, yetişme şartlarına, zihin terbiyelerine ve mizaçlarına bağlı bir sâikle hayale (hayât-ı muhayyel, ömr-i muhayyel vb. tamlamalar sık sık kullanılmaktaydı) sığınıyorlardı; başka bir ifadeyle "siyah" hakikatten "mavi" hayâl âlemine. Yalnız Cenab, devrine has bir sıfatla andığı kendine has orjinal bir iç âleme sahipti: "Mavi uçurum" laf vardı orada. Şaire ait bu âlemi Tokadizade Şekib büyük bir vukufufla gözler önüne sermiştir³⁰. Cenab, aşkın bahşettiği şiirle yükseldiği âlemi, gerçeğe temâsa geçtikten sonra da unutmaz:

*Biz ancak o mestâne seferde şunu bildik:
Bî-şüphe şu hâk-i siyâh üstünde değildik³¹*

Bir de -tespitlerine tamamıyla katıldığımız- Tokadizâde'nin lisanından Cenab'ın kâinâtına bakalım. Tokadizâde'nin takdimi Cenab'ın nesildâşlarını kışkırtacak ölçüde takdir ile doludur:

"Gülgün emellerin harîm-i huzûrunda sermedi bir mestî-i garâm ile terennüm eden semâvî bir şâirimiz vardır: Cenab... Onun likâ-yı hissinde pür-şevk bir hayatın rakîk, rengin neşveleri güler, her darbe-i kalbinde ergân-ı aşkın ilâhî bir nağmesi titrer..."³²

Hayatın acılarından kurtulmak, kirpiklerinde titreyen teessür gözyaşlarını bir an kurutmak istediği zaman derhal Cenab'ın bu âlemine müracaat ettiğini belirten Tokadizâde, bilirim ki diyor, kederli ruhumu hakikatin siyah, dikenli sahrasından bir müddet uzaklaştırarak, hayâlî âlemlerin nurlu ve rengârenk ufuklarında dolaştıracaktır. Cenab'ın şevki, ince, heyecan verici bir aşk musikisidir, sevdalı bülbüllere nağmeler öğretir, gençliğin ruhunu titretir. Onun zevk haremine ancak müstesna bir his kabiliyetiyle yükselebilirsiniz ve o takdirde "nurdan peymânelerin birbirinin ardısıra dönüşleri, şen ve şuh nağmelerin teselsül-i rengîni karşısında idrakinizi her halde sarsılmış görürsünüz. Onun ruhu, ezelf bir rahîk-i zevkin te'siriyle

³⁰ Tokadizâde Şekib, "Üstâd-ı Mükerrerrem Cenab Şahabeddin Beyefendiye", *Peyâm-Sabah*, nr. 653-11083, 27 Eylül 1336/1920.

³¹ ÇŞBŞ, s. 211.

³² "Üstâd-ı Mükerrerrem Cenab Şahabeddin Beyefendiye", *Peyâm-Sabah*, nr. 653-11083, 27 Eylül 1336/1920.

ilelebed bî-karârdır. Tahassüsaâtına şerîk olabilecek ruhları da bî-karâr eder".

Gerçekten de Cenab'ın eser'inde, devrindeki mühim sanatkarların ortak teneffüs ettikleri atmosferi olduğu kadar kendine has semâvî aşk iklimini daha kuvvetle hissettiren bir "bezm-i neşât" vardır. Son Arzu, Nisfu'l-leyl, Yâr-ı Muhayyel, Mest ü Müstağrak, Don Juan, Derviş, Terâne-i Mehtâb gibi manzumeleri bunun açık delilleridir³³. Yeni bir tasavvuf anlayışından sözetsen de, Derviş başlığını taşıyan başarılı bir şiir ortaya koymuşsa da, ondaki bu "bezm" fikrinin tasavvuftaki "bezm-i elest" kavramıyla hemen hemen hiçbir irtibatı yoktur. Bu âlem, güzelliklerin -Cenab'ın bakışına göre- bir nevi toplanma yeridir. Kendine has bir "semâvîlik" sahibidir bu âlem, Hâmid'in daha ziyade "ulvî" kelimesiyle karşılayabileceğimiz semâvîliğine benzemez. -Samipaşazâde Sezâî'nin de ifade ettiği gibi- "Hâmid Bey'in efkâr-ı şâirânesi dâimâ semâda dolaşır, zemine pek az iner, en maddî mebhâhîsde bile delilleri semâvîdir, hayât-ı insâniyyeyi teşrîh için yazılan tiyatrolarında bile mercii, me'hazi semâdır"³⁴.

Cenab "behiştî bir edâ" tasavvur ettiği bu bezm içinde mesuttur. Bu mesut şairin hayâlî bir saadet cenneti vardır ki hurilerini şâirlik kudreti, çiçeklerini fikir revnakı, musikisini kaleminin cızırtısı ile vücuda getirmiş, semâlarının rengini ve nûrunu hislerinin engin ufkundan vermiştir. Onu cennetinden hiçbir kuvvet ayıramaz³⁵. Bu hazlar ve bedfalar şairinin gözleri -Şekib'e göre-'zulmet'ten korkar, kulağı 'enîn'den incinir, onun nermîn hayâlî dikenli sahralarda dolaşamaz. Bu neşe dolu şairin matemi bile pembe renklidir. Kanlar ateşler içinde çarpışan kılıçların çarpışmalarının doğurduğu âhengi . ölümlü çatışmalardan zevk alanların ruhu için pek tabii bir beste sayılabilir. Fakat Cenab'ın nazik yaratılışında ne haşinlikten bir eser vardır ne de güçlülere tahammül gücü. Onun küçük ayakları, koca bir arslanın sağlam adımlarıyla ateşli çöllerde dolaşamaz, güzergahında ipek gibi yumuşak çimenler arar. Eğer yaratılış ona mutlak

³³ CŞBŞ, s. 147, 154, 187-189, 231, 279-280.

³⁴ Bulgurluzâde Rıza, *Müntahabât-ı Bedâiyi'-i Edebiyye*, nesir kısmı(1326), s. 335.

³⁵ *Peyâm-Sabah*, nr. 653-11083, 27 Eylül 1336/1920. Ahmet Hamdi Tanpınar, "bezm" kavramının Servet-i Fünûn'da hemen hiç kullanılmamış olduğunu söylemektedir. bkz. *Yahya Kemal*, İstanbul 1962, s. 129.

bir kudret bağışlamış olsaydı dünyada ağlayan bir göz, inleyen bir kalp, saldırgan bir el kalmazdı³⁶.

Tekrar Cenab'ın sözlerine dönmüyoruz. Ona göre, şiirlerin en güzeli sevilen mahluk, güzelliklerin en incisi de aşktır. Tabiat "ebedî ma'suka"dır. Şair tabiatla bir olmalı, kendi ruhunu sevdiği gibi tabiatın ruhunu da sevmeli, onunla kaynaşmalıdır. Şair her eserinde bu ebedî sevgilin kendisine hissettirdiği şeylerden söz etmelidir. Onu en iyi şairler hissederler, bu yüzden en iyi onlar ifade edebilirler. Hakiki şairlerde tabiata karşı hazin ve asûde bir aşk bulunur. Şair, tabiatte kendi ruhunun akislerini, kendi varlığının çeşitli belirtilerini görür ve tebessüm eder. Şairin ruhu mevcudatla saf bir muhabbet sayesinde birleşir, adetâ kendisi olur³⁷. Saf muhabbetin mahiyetini de yine kendisi izah etmektedir.

Cenab'a göre hayat neticede bir aşka müncer olur, isterse ânî ve hayvânî bir aşk olsun. Aşk biraz şiirle aşılınca hem aşıl原因 hem de aşıl原因 açısından en kuvvetli hayat mayası olur. Bütün aşkı vuslattan ibaret görmek doğru değil, fakat vuslatsız aşk da yarım sayılır. Tabii aşktan kalp ve dimağ ile birlikte ten de nasibini ister. Aşkın, adaleden kalbe ve ruha doğru yayılması bir yükseliş işaretidir.

Vahşi kabilelerde göbekten yukarı çıkmayan bir folluk ve kuluçkalık meselesi olan aşkı "sineye ve cebheye" medeniyet yükseltmiştir. Cenab'a göre en yüksek mânâsıyla aşk, güzellik sahasında bir şey yaratmaya sebep olan sanatkar aşkıdır. Vuslat bu aşkın içinde mevcuttur. Bu bakımdan diyebiliriz ki Cenab Şahabeddin'in "erkek ve âşık olduğundan daha ziyade şâir" olduğunu söyleyen Halid Ziya, fikrinde haklıdır; o, "kadını ve aşkı terennüm ederken tellerinden çıkarılabilecek olan sanat nağmeleriyle ilgilidir ve bu sanat kayıtlarının altında kalbinin duyguları uyuşmuş bir halde görü-

³⁶ *Peyâm-Sabah*, nr. 653-11083, 27 Eylül 1336/1920. Cenab'ın harbe karşı çıkışında bunun açık tesiri görülmektedir, ancak hemen hiç kimse bu hususa eğilmemiş, onun ruhî boyutunu anlamaya çalışmamıştır. Bu konuya dair muhtelif yazılarında harp aleyhtarlığında bulunan şair, "sulhiyyûn"dan olmadığını da belirtmektedir. Bir yazısında, "Harb-i Umûmî'nin bizi bir faydası olacak; Harbiye Nezareti'nin girişine "Elcennetü tahte zılâlissüyûf" Hadîsi yerine "Essulhu seyyidülâhkâm" hükmünü hakkedebileceğiz artık" demektedir. bkz. *Peyâm-Sabah*, nr. 646-11076, 25 Eylül 1336/1920. Bu hususta ayrıca bkz. Hasan Akay, "Bir Milli Mücadele Muhalifinin Harp ve Hayat Felsefesi", *Yedi İklim*, İkinci Dönem, sayı:2, Mayıs 1992, s. 10-13.

³⁷ Cenab, "Tabiata Karşı Şair", *Servet-i Fünûn*, nr. 340, 4 Eylül 1313.

nür. O bir âşık değil, sadece bir sanatkardır"³⁸. Neşredilmemiş bir manzume, bize bu hükmün doğruluğunu fısıldar gibidir:

*Bir kadın aşkı ağlataydı beni
Hande-i vash anlardım³⁹*

Onun neticede içine düştüğü hali, yine Don Juan manzumesini kapatan mısralarhaber vermektedir:

*Olmadı bir melikeye bende
Mülk-i nisvânda rûh-ı derbederim;
Şimdi ben kayserin serîrinde
Kimsesizlikten ağlayan neferim!⁴⁰*

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Cenab'ın Feylesof Mazlum'u "helâline muhabbet" adını verdiği evliliği "köleliğin nâm-ı müsteârı" olarak görür⁴¹. Fakat, oğlunun âşk ve evlilik hayatı sözkonusu olunca kendisinininkinden çok farklı bir yol çizer: Bütün kalbini mümtaz bir mahluka ebediyen ve toptan vermek. Senin için, oğlum, diyor bu yolu temenni ederim. Çünkü âşk tecrübelerinde yürek nasırlanır. Kadın kocasının vâlih-i irfanı, erkek zevcesinin hayrân-ı safveti olsun: İşte muvâzene-i âile için en hayırlı vaziyet!⁴². Hemen herkes bilir ki Cenab üç defa evlenmiştir⁴³. Bunda, bir çeşmeden ötekine geçer gibi bir sineden diğerine geçme felsefesinin tesiri vardır dersek yanlış söylemiş olmayız kanaatindeyim. Ve son söz "Şairin Mezar Kitabesi"nden:

*Okuyup tabsıra-i ömrü esefsiz kapadım;
Ebediyyen uyusun toprağın altında adım,*

³⁸ *Kırk Yıl*, c. IV, s. 83 ve devamı.

³⁹ *CŞBŞ*, s. 387.

⁴⁰ *CŞBŞ*, s. 375.

⁴¹ *Evrâk-ı Eyyâm*, 1331/1915, s. 245.

⁴² "Oğluma Dördüncü Mektup", *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 286. Ayrıca bkz. *age*, 232-239;240-247; *Servet-i Fünûn*, nr. 289, 12 Eylül 1312; "Saadet-i Zevciyye", *Peyâm-Sabah*, nr. 935-11365, 11 Temmuz 1337/1921.

⁴³ *Sadettin Nüzhet*, *age*, s. 127.

Bu söz burada bitmez der gibi devam eder Cenab:

Şimdi ben gölgede bir şi'r-i sükûtun sesiyim⁴⁴

---

⁴⁴Hasan Akay, "Bir Şairin Mezar Kitabesi", *Dergâh*, c. III, sayı: 28, Haziran 1992, s. 20.